

Onko tulevaisuuden kirjastolla pyörät alla?

Kimmo Tuominen

Kuinka rakennetaan kohtaamisyhteiskunnan infrastruktuureja – saumattomia ja vuorovaikutteisia käyttöliittymiä yhtä lailla painetun kuin digitaalisenkin tiedon universumiin? Entä mihin enää tarvitaan kirjastoa paikkana, kun entistä kehittyneempiä tiedonhaku- ja muita palveluja on saatavilla suoraan toimiston työpöydälle ja kotiin?

IFLA:n satelliittikokous ”The Physical Library and beyond” keräsi Järvenpää-talon Juhani Aho-saliin yli 80 kirjastoammattilaista kahdeksastatoista eri maasta tarkastelemaan fyysisen ja virtuaalisen kirjaston ilmenemismuotoja ja yhtymäkohtia. Vaikka lopullisia vastauksia kirjastomaailmaa tällä hetkellä askarruttaviin pulmakysymyksiin ei löytynyt, oli kuitenkin hyvä huomata, että ongelmat ja puheenaiheet ovat samantyyppisiä riippumatta siitä, keskustellaanko fyysisten ja virtuaalisten kirjastojen tulevaisuudesta Australiassa, Sloveniassa vai Suomessa.

Aktiivinen arkkitehtuuri

Fyysisen kirjaston käyttöliittymäsuunnittelu oli kokouksen kantava teema. Kahden päivän aikana kuultujen esitelmien suurin anti itselleni oli vahvistunut oivallus siitä, ettei arkkitehtuuri ole ”vain arkkitehtuuria”. Arkkitehtuurin käsittäminen pelkästään toiminnan ulkoiseksi kehikseksi – elottomaksi lasiksi, puuksi ja betoniksi – ei tee oikeutta rakennus-, teknologia- ja sisustussuunnittelun aktiiviselle, tulevaisuutta luovalle potentiaalille.

Kirjastoarkkitehtuuri ilmentää yhteiskunnan arvoja, instituutioita ja toimintakäytäntöjä. Hyvin konkreettisetkin infrastruktuuri- ja palveluratkaisut voivat kertoa siitä, miten kirjasto ymmärtää tehtävänsä yhteisöllisyyden luojana ja

yhteisönsä ajattelu- ja toimintatottumusten heijastajana. ”Kirjasto voi vahvistaa yhteisöä ja yhteisöllisyyttä”, muistutti Ljubljanan yliopiston informaatiotutkimuksen apulaisprofessori **Maja Žumer**.

Kirjastoarkkitehtuuri on parhaimmillaan monipuolisen kirjastotoiminnan mahdollistamista, pahimmillaan se on toimintaa ja uusia palveluinnovaatioita estävää: seinät ovat kirjaimellisesti tiellä.

Seinätön kirjasto

Japanilaisessa Sendai Mediathequessa seiniä ja hyllyjä voi rullata paikasta toiseen ja lämpimällä ilmalla satunnainen kulkija pääsee sisälle ulkoseinättömään kirjastoon, kun katutason lasipaneelit on avattu.

Pääkuraattori **Yasushi Saton** esitys osoitti, että 300 kilometriä Tokiosta pohjoiseen sijaitsevan Sendain miljoonakaupungin kirjasto on todellinen media- ja kulttuurikeskus, joka on panostanut esteettömyyteen, joustavuuteen, saavutettavuuteen ja keveyteen. Asiakastilojen ja kirjastotyöntekijöiden maisemakonttorin välillä on paikoin vain verho.

Kaksi arkkitehti **Toyo Iton** suunnitteleman kirjastorakennuksen kerrosta on varattu taidenäyttelyille: kuka tahansa sendailainen voi tulla pystyttämään näyttelynsä kirjaston galleriaan. Mediathequen ilmentämä asiakasfilosofia on muutenkin aktiivisuutta ja osallistumista korostava.

Yhteinen kieli suunnitteluun

Kirjastoja ei suunnitella tyhjiössä. Suunnitteluprosessin valinnoilla voi olla kauaskantoisia taloudellisia ja poliittisia seuraamuksia. Rovaniemellä tutkijana toimiva ja *Internet Public Libraryn* kehitystyössä mukana ollut **Lars Noodén** muistutti kuulijoitaan vakiintuneiden standardien hyödyllisyydestä niin fyysisen kuin virtuaalisenkin kirjaston toteutuksessa. Avoimen lähdekoodin ohjelmistoja Noodén painotti erityisesti: yhden sovelluksen tai yhden ohjelmistotalon varaan ei kannatta jättäytyä.

Koska arkkitehtuuri luo toimintamahdollisuuksia, uuden kirjaston suunnitteluprosessi seisoo tai kaatuu sen varassa, kuinka kirjastoammattilaisten ja arkkitehtien välinen vuoropuhelu toimii. Kalifornian Piilaaksossa sijaitsevan *San José State Universityn* informaatiotutkimuksen professori **Kenneth Dowlin**, joka on ollut tutkimus- ja opetustyönsä ohella mukana useiden kirjastorakennusten suunnittelussa, aloitti esityksensä tunnustamalla, että hänellä on viha – rakkaus -suhde arkkitehteihin.

Dowlin tähdensi, että kirjastoammattilaisten tulee löytää yhteinen kieli muiden suunnittelutyössä mukana olevien kanssa. Muussa tapauksessa visiot eivät välity ja päädytään keskiarvoratkaisuihin ja kompromisseihin. Uuden kirjastotalon harjannostajaisissa on kurja kohotella väljähtyneitä juhlamaljoja.

Google – sukupolven viesti

Monen puhujan ydinsanoma tuntui olevan, että ellei kirjasto ole itse aktiivisesti mukana luomassa uudenlaisia palveluja ja palveluinfrastruktuureja, innovatiivisia asiakkuuden ja toiminnan muotoja sekä käänteentekevää kirjastonhoitajuutta, on kohtalona organisaatiokohtainen syrjäytymis- ja marginalisoitumiskierre. Kirjastot eivät enää ole itsestäänselvyys, vaan niiden on todistettava olemassaolonsa oikeutus ja arvo tilanteessa, jossa kehittyneet tiedonhaun ja -hallinnan apuneuvot ovat entistä helppokäyttöisempinä entistä useamman käyttäjän ulottuvilla.

Kokouksen osallistujia askarrutti kysymys siitä, pitääkö hakukone Google ymmärtää kirjastojen liittolaiseksi vai tiedonhakutaitoja ja lähdekritiikkiä rappeuttavaksi viholliseksi. Toinen useammassa puheenvuorossa esille putkahtanut pulma oli se, kuinka suhtautua lainauskäyrien laskutrendiin ja siihen, että nuorison lukuharrastus on hiipumassa.

”Nuoret kulkevat kovaa vauhtia pois kirjastoista”, kiteytti hollantilaista *Bibliotheek.nl* -palvelua esitellyt **Friso Visser**. Kun Visser kysyi, kuinka moni

ajattelee, että kirjastot joutuvat toimimaan entistä kiihkeämmän kilpailun puristuksessa, suurin osa kuulijoista nosti kätensä.

Esityksiä ja keskusteluja kuunnellessani muistelin, kuinka sosiaalipsykologian professori **Antti Eskola** hämmästeli teoksessaan *Uhka, toivo ja vastarinta* kirjastoväen ammatti-identiteetin ja tulevaisuusvisioinnin dikotomisuuutta.

Tarkastellessaan kirjastoammattilaisten 80-luvun alkupuolella laatimia vuotta 1996 koskevia tulevaisuuskirjoitelmia hän löysi vain harvoja tekstejä, jotka ylittivät kulttuuri- ja teknologiastereotyyppioihin yksioikoisesti tukeutuvan ”kirja on hyvä – kirjattomuus paha” -ajattelun. Lopulta hän päätyi toteamaan myötätuntoisesti, että ”ilmeisesti tämä ammattikunta todella elää teknologisen kehityksen synnyttämässä pelossa ja puristuksessa”.

Teknologian sivistämät

Vaikka pahimmat pelot ja puristukset lienevät vuoteen 2005 mennessä jo hellittäneet, aavistus ankarasta ahdistuksesta on yhä jäljellä. Tämä näkyy etenkin siinä, että kirjastojen tulevaisuutta koskevassa keskustelussa esiintyy edelleen yllättävän usein ajatusmalli, jossa *ihminen* ja *automaatio* tai vaihtoehtoisesti *sivistys* ja *kulttuuri* sekä *nippelikeskeinen insinööriajattelu* käsitetään vastapoleiksi.

Pahimmassa tapauksessa puhuja, kuten yksittäinen kirjastotyöntekijä, muodostaa henkilökohtaista identiteettiään stereotyyppisten kuvitelmien vääristämällä koordinaatistolla. Taudinkuvaan kuuluu myös hokema, jonka mukaan pitkälle automatisoitu kirjastopalvelu ei voi olla ihmis- tai asiakaslähtöistä ja sivistyslaitoksen arvon mukaista.

Toinen keskustelun äärilaita puolestaan nojautuu teknologiseen determinismiin: kun teknologia määrää tai sanelee kirjastojen kehitystä, tietoyhteiskuntaparatiisi laskeutuu ennen pitkää keskuuteemme. Tämä näkökulma vaikenee siitä, että paratiisissakin on käärmeitä: uusien teknologioiden siunaukselliset ja autuuttavat vaikutukset saattavat jäädä vähäisemmiksi kuin tietotekniikkaevankelistojen

sujuviin puheenparsiiin hurmaantunut voisi luulla.

Tilasuunnittelua pitkäjänteisesti

Kanadalaisessa ja australialaisessa kirjastomaailmassa toiminut **Janine Smith** muistutti kuulijoita siitä, ettei teknologiaan tule suhtautua vihollisena tai ainoana kehitystä eteenpäin vievänä voimana, vaan harkitusti hyödynnettävänä entisten palvelujen tehostajana ja uudenlaisten palvelujen mahdollistajana. Olennaista on – kuten myös Kenneth Dowlin esitelmässään korosti – että kirjastosuunnittelija kykenee nousemaan tämänhetkisen teknologian yläpuolelle: on kaavailtava rakennuksia, jotka toimivat ja palvelevat asiakaskuntaa seuraavat 50 – 100 vuotta.

Antti Eskolan tutkimat kirjastonhoitajat tiirailivat tulevaisuutta varsin likinäköisesti. Tälläkin hetkellä on vaikea nähdä edes muutaman vuoden päähän; tuskinpa meidän mahdolliset kauhukuvamme vuoden 2016 kirjastoista osuisivat osapuilleenkaan oikeaan.

Ennustamisen vaikeutta sivusi myös Rotterdamin kaupunginkirjaston entinen johtaja **Frans Meijer**. Hän tähdensi, että yhteiskunnallisen muutostahdin kiihtyessä kirjastotilat tulisi uusia kymmenen vuoden väliajoin. Rotterdamissa ilmeisesti on ollut taloudellista kapasiteettia ja toiminnallista tahtoa tällaisen remontointitahdin toteuttamiseen.

Nopeammin, korkeammalle, voimakkaammin

Otsikon adjektiivilistaa voisi jatkaa vielä pidemmälle. Kokouksessa esiintyneet kirjastotilavisiot lähtivät joustavuudesta, liikuteltavuudesta ja modulaarisuudesta: tila on voitava organisoida uudelleen käyttötärpeiden muuttuessa. Lisäksi suunnittelussa on otettava huomioon käyttäjien elämykset ja tuntemukset, minkä vuoksi mm. Kirjaston sisäänkäyntiin on erityisesti panostettava.

Janine Smithin mukaan kirjaston antama ensivaikutelma on tyypillisesti edelleen luotaantyöntävä ja torjuva. Jos tarjolla olevat tilat ja palvelut ovat epätarkoituksenmukaisia, asiakkaat äänestävät jaloillaan ja siirtyvät muualle.

Etä- ja itsepalvelukulttuurin vahvistuminen edellyttää fyysisten ja virtuaalisten kirjastopalvelujen käytön helppoutta ja vaivattomuutta. Raskaat lainatiskirakennelmat eivät kuulu hybridikirjastoon. Henkilöstön on noustava tiskin takaa ja muovauduttava tiedonhaku- ja muiden verkkopalvelujen käyttöä avustaviksi tietonavigaattoreiksi tai peräti käveleviksi ensyklopedioiksi.

Rotterdamissa oli yritetty saada asiakaspalvelutyöntekijät pukeutumaan univormuun, jotta nämä erottuisivat asiakkaista, kun palvelutiskeistä on hankkiuduttu kokonaan eroon. Jossain muualla tavoite univormupukuisista asiakaspalvelijoista oli kuulemma onnistunutkin.

Palveluiden käytön helppous ja vaivattomuus asettavat erityisiä vaatimuksia kirjaston tausta- tai tukiprosesseille. Kokouksessa keskityttiin etenkin seutu- ja maakohtaisen kirjastologiikan toimivuuteen. Kööpenhaminan kaupunginkirjaston johtaja **Ingeman Larsen** kertoi, että kirjastologiikkaa ja tiedonhakupalveluja parantamalla on Tanskassa kaukolainojen määrä noussut 75 prosenttia vuosien 2000 ja 2003 välillä. Hämmästyttävää lukua selittänee osin se, että kotimaan kaukolainat ovat Tanskassa ilmaisia.

Tilaa syventymiselle

Itsepalvelukulttuurin vahvistumisen vastapainona kirjastojen tulee tarjota asiakkaille myös yhdessä olemisen mahdollisuuksia: kokous- ja ryhmätyöhuoneita sekä vuorovaikutteisuutta suosivia oppimisympäristöjä. Toisaalta myös yksin ololle ja hiljaisuudelle on luotava tilansa, kuten konferenssin päätteeksi puhunut arkkitehti **Ilmari Lahdelma** korosti. Kaksi päivää kestäneen keveyden, ilmavuuden ja aineettomuuden tavoittelun jälkeen oli mukava nähdä lopuksi kuvia kotoisan kulmikkaasta ja konstailemattomasta kirjastoarkkitehtuurista.

Kun kirja – kirjattomuus -vastakkainasettelu lopullisesti unohdetaan ja kun fyysinen ja virtuaalinen tila nivoutuvat entistä kiinteämmin toisiinsa, pinnallistuuko asiakkaiden tiedonhankinta ja käykö syvähenkinen kirjastonhoitajuus ennen pitkää mahdottomaksi? Luulenpa, että kehittynyttä tieto- ja viestintäteknologiaa sekä uusia arkkitehtonisia ja sisustuksellisia ratkaisuja hyödyntävissä kirjastoissa on tilaa muullekin kuin vain postmodernille huvittelulle, keveydelle ja nopeudelle. Hälyn keskellä kaivataan myös syventymistä ja keskittymistä.

Kimmo Tuominen toimii palvelujohtajana Eduskunnan kirjastossa.